

فهم معاصرانه قرآن

تأملی در مضامین اصلی قرآن نوشته فضل الرحمان محقق و اندیشمند پاکستانی

قرآن پژوهی

فاطمه علاقه‌بندی

مترجم کتاب مضامین اصلی قرآن

فضل الرحمان (۱۹۱۹-۱۹۸۸) محقق و اندیشمند مسلمان پاکستانی، در مطالعات اسلامی مستشرقان تأثیر فراوانی داشته است. محور اصلی اندیشه فضل الرحمان که قرآن است و نحوه دستیابی به مراد آیات و روش درست فهم و تفسیر آن، در کتاب «مضامین اصلی قرآن» هویداست. تخصص او در زمینه فلسفه اسلامی است، اما شهرتش در جهان اسلام و نیز در میان اسلام‌شناسان غربی، بیشتر به سبب تلاش‌های او در رفع تقابل اسلام و دنیای مدرن است. او به دنبال پاسخ به این مسأله بود که پیام جاودانه قرآن در عین انطباق با شرایط تاریخی زمان نزول چگونه می‌تواند برای مسلمانان امروز کارآمد باشد.

فضل الرحمان سال ۱۹۴۶ به آکسفورد رفت و برای دریافت مدرک دکتری پایان‌نامه‌ای درباره فلسفه ابن‌سینا با کمک استاد راهنما پروفیسور سیمن فان دن برگ تنظیم ساخت. در واقع این پایان‌نامه یک ترجمه، ویرایش نقادانه و شرحی بر بخشی از کتاب «النجاة» فیلسوف مشهور مسلمان قرن پنجم است. بین سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۸ در دانشگاه دوهرام آکسفورد به تدریس ادبیات فارسی و فلسفه اسلامی مشغول شد. به گفته خود، فضل الرحمان، در این زمان بود که مطالعات فلسفی، موجب شک‌گرایی او در اعتقادات سنتی‌اش شد. او لندن را به منظور عضو شدن در سازمان مطالعات اسلامی دانشگاه مک‌گیل واقع در مونترال کانادا ترک کرد. اندکی بعد کتاب «نبوت در اسلام» را نوشت که در واقع

نگاهی نواندیشانه و رویکردی قرآن محور

فضل الرحمان بر اساس نگاه نو اندیشانه و رویکردی قرآن محور، سعی داشته خوانشی از قرآن به دست دهد که در دنیای جدید قابل اجرا و پذیرش باشد. به نظر می‌رسد تلاش‌های فضل الرحمان در زمینه‌های علمی و پژوهشی در وهله اول برای آشنایی خود با دستاوردهای جدید در حوزه اسلامی و در وهله دوم، ایجاد شور و نشاط قرآنی بین مسلمانان به منظور سهیم شدن در پیشرفت‌های مطالعات اسلامی بود. فضل الرحمان در سال ۱۹۶۱ برای سمت مدیریت «مؤسسه مرکزی تحقیقات اسلامی» پاکستان به دعوت

این اثر حاصل مطالعات فلسفی-کلامی او در متون کلاسیک اسلامی و متون فلسفه غرب به زبان‌های لاتین، فرانسه، یونانی و آلمانی بود. پژوهش‌های فضل الرحمان در زمینه اصلاح اندیشه دینی ۵ کتاب و حدود ۷۰ مقاله است که همگی به زبان انگلیسی هستند. بیشتر کتاب‌های او به زبان‌های جهان اسلام نظیر عربی، ترکی و اندونزیایی ترجمه شده و در نشریه‌های بین‌المللی معرفی و نقد آثار او به چاپ رسیده اما آرای او در ایران چندان شناخته شده نیست و جز بخش اندکی از یکی از آثارش و چند مقاله محدود، نوشته‌های جدی درباره اندیشه و آرای او به فارسی انتشار نیافته است. فضل الرحمان که عمیقاً تحت تأثیر این سینا فیلسوف برجسته مسلمان قرار داشت، مشتاق بود بداند فلاسفه، علمای دین و عرفا چگونه با عقیده نبوت در اسلام روبه‌رو می‌شوند. او که مشتاق درک تلافی تاریخ و نبوت در زندگی پیامبر اسلام (ص) و چگونگی انعکاس نقش ایشان در قرآن بود، با جدیت و جسارت مفاهیم نبوت را بررسی کرد.

رئیس جمهوری وقت از کانادا به زادگاهش دعوت شد. او در پی اصلاح اجتماعی و اخلاقی از فضای آکادمیک در غرب جدا شد و مدیریت مؤسسه را پذیرفت. اما از جانب راست‌گرایان منتصب پاکستان طرد شد و به آمریکا جهت ادامه تدریس مهاجرت کرد.

فضای حاکم بر علمای پاکستان، قادر به تحمل رویکرد مدرن علمی فضل الرحمان نبود. در همین زمان بود که فعالیت‌های علمی‌اش سمت در غرب جدا شد و مدیریت مؤسسه را پذیرفت. اما از جانب راست‌گرایان منتصب پاکستان طرد شد و به آمریکا جهت ادامه تدریس مهاجرت کرد.

و حساسیت هنری. همین ترکیب سبب شده است که آثارش پلی میان جهان اسلام و اروپای معاصر بسازد و مخاطبان غیرمسلمان را نیز فراسوی هیاهوهای اسلام‌ستیزی در پی پیام انسانی این متن مقدس بنشانند و افق دیگری در برابر او بگشاید که در آن همزیستی مسالمت‌آمیز در سایه صلح و امنیت و اخلاق امکان‌پذیر است. از این رو آثار او علاوه بر مخاطبان خاص، به مذاق مخاطبان عام بسیاری خوش آمده است و در جامعه اروپایی با استقبال چشمگیری روبه‌رو شده است.

نگاه نو نویند کرمانی به متون اسلامی و بهره‌گیری او از ارزش‌های زیباشناختی و اخلاقی قرآن، ما را بر آن داشت تا اثری از او را ولو کوتاه به فارسی برگردانیم. ترجمه کتاب «خدا زیباست» شاید انتخاب مناسب‌تری می‌بود اگر پیش از این، اثر دیگری از نوید کرمانی ترجمه شده بود و مخاطب ایرانی با فضای ذهنی او آشنا شده بود. خوشبختانه جناب نوید کرمانی به سفارش مؤسسه «فن‌تیل» در زوریخ خلاصه‌ای از این اثر مهم را در حدود ۶۰ صفحه به عنوان «زبان به مثابه معجزه: قرآن متن اصلی فرهنگ عربی» در ۲۰۰۹ منتشر کرد و راه ما را برای ترجمه آثارش به زبان فارسی هموار کرد. مخاطب این اثر غیرمسلمانان و غیرعرب‌زبان‌ها هستند و نوید کرمانی کوشیده تا با بهره‌گیری از ادبیات، هنر و فلسفه اروپایی و به بیانی دیگر ذخیره دانشی بشر، به سراغ منابع و متون اسلامی می‌رود و تلاش می‌کند با نگاهی نو و خوانشی نو از این منابع، رهاوردی برای مخاطبان امروزی به ارمغان آورد و فهم گفتمان دینی را در جامعه امروز اروپایی میسر کند. این نگاه نو در مهم‌ترین اثر کرمانی «خدا زیباست» جلوه ویژه‌ای دارد. او در این کتاب هم در مرز میان تجربه شخصی و تأملات الهیاتی حرکت می‌کند و می‌کوشد نشان دهد قرآن تنها متنی برای تفسیر فقهی یا تاریخی نیست، بلکه رخدادی زیباشناختی است؛ تجربه‌ای شنیداری و عاطفی که جان مخاطب را درمی‌نورد.

این رویکرد منحصر به فرد، موقعیتی خاص برای نوید کرمانی در میان اسلام‌پژوهان غربی فراهم آورده است. رویکرد او تلفیقی است از پژوهش دانشگاهی، تجربه زیسته به ظرایف زبانی قرآن بود. کرمانی

غرب رقم خورد. فضل الرحمان اولین و البته تنها مسلمانی است که به خاطر تحقیق در تمدن اسلامی مدال جورجیولوی دلاویدا در دانشگاه کالیفرنیا در لس‌آنجلس به او تقدیم شد. او در شیکاگو استاد ممتاز هارولد سوئیث نامیده شد و در ۲۶ ژوئیه سال ۱۹۸۸ در جریان عمل جراحی قلب در حالی که ۶۸ سال داشت از دنیا رفت.

کتاب «مضامین اصلی قرآن» که در سال ۱۹۸۰ تألیف شد، نقطه عطفی در بازنشاندن نظریات اسلام‌پژوهی فکری- عملی فضل الرحمان در میان عالمان مسلمان و غربیان است. دغدغه‌های او مبنی بر کارآمدی قرآن در عصر جدید در ۸ مضمون اصلی قرآن با شیوه خلاقانه نشان داده شده است. مضامین خدا، طبیعت، نبوت و وحی، معاد در مبحث اعتقادی- توحید، نبوت و معاد گزارش می‌شود. حوزه تخصصات و تحقیقات فضل الرحمان که نشان‌دهنده نگاه فلسفی او به تفسیر قرآن است در این بخش کاملاً هویداست. فضل الرحمان در مقدمه کتاب «مضامین اصلی قرآن»، بخش عمده‌ای را به ارزیابی تألیفات غربیان در عرصه مطالعات قرآنی اختصاص داده است. او آرای جان ونسبرا (د. ۲۰۰۲)، مؤلف دو کتاب بحث برانگیز «مطالعات قرآنی» و «محیط فرقه‌ای»، را به نقد می‌کشد. به نظر ونسبرا، منابع اسلامی در دو قرن اول در صد بیان «تاریخ نجات» هستند نه آنچه واقعا روی داده است و نباید مطالب این منابع را با روایت تاریخی ثبت شده مورخان اشتباه گرفت و باید آن را با تحلیل ادبی بررسی کرد. ونسبرا چهار مضمون اصلی برای قرآن برمی‌شمارد که فضل الرحمان بشدت از آنها انتقاد می‌کند و آنها را دارای خاستگاه یهودی می‌داند.

پاسخ به سؤالات و شبهات غربیان
فضل الرحمان در بحث توحید (خدا، طبیعت) به ارتباط واجب‌الوجود با جهان و علیت طبیعی می‌پردازد. همان‌طور که او مقدمه کتاب اشاره کرده است یکی از انگیزه‌های او در تألیف این کتاب، پاسخ به سؤالات غربیان بوده است. برای همین منظور نویسنده در فصل نگاه تاریخی دارد. پاسخ به انتقاد برخی قرآن‌پژوهان

سنت زنده و پویا می‌تواند آیات قرآن را در هر عصری کاربردی ساخت، در صد تفسیر و تبیین آیاتی است که بعضاً مفسران سنتی در تفسیر آنها در دفاع از حقوق زنان توفیق چندانی نداشتند.

متمم‌گر بر جنبه فردی و جمعی اخلاقی قرآنی

فضل الرحمان با تأکید بر جنبه فردی و جمعی اخلاقی قرآنی، تلاش بر اثبات تازگی و پویایی نظام تبلیغی قرآن داشت. او به دنبال بیان این مسأله بود که اگر مسلمان امروز قرآن را در متن تاریخ و فرهنگ زمان صدور نفهمد، قادر به کار بستن آن در شرایط فعلی‌اش نخواهد بود. اگر مسلمانان طالب بهره‌مندی از علم و فناوری و توسعه هستند باید نگاه سنتی اندیشمندان مسلمان را کنار بگذارند و به هدایتگری اخلاقی قرآن باور گردند. او بر این باور بود که مضامین قرآن قادر است آدمی را در چالش‌های زمانه‌اش راهنمایی کند و تمام شئون زندگی او را در برگیرد. بنابراین مسلمانان، با ایمانی نو و عملی نو از قرآن می‌توانند چاره‌های برشکلات و مسائل توسعه جامعه دینداران بیابند.

کتاب «مضامین اصلی قرآن» را می‌توان گزارشی منسجم از مضامین قرآن با نگاهی جدید تلقی کرد و از این حیث کتابی مهم و ارزشمند است. حدود چهل سال از نگارش این کتاب می‌گذرد و به نظر می‌رسد خوانندگان زیادی که به استخراج معانی قرآن مشتاق‌اند، به این اثر نیازمندند اما به سبب زبان بیگانه این کتاب هنوز با آن آشنا نشده‌اند. ترجمه کتاب «مضامین اصلی قرآن» بر بررسی و تحلیل مطالب آن راهی مناسب برای رفع این نیاز خواهد بود. چنانچه، برگزاری نشست‌های تخصصی درباره «مضامین اصلی قرآن» پس از اندکی بعد از انتشار ترجمه کتاب. توسط اینجانب (فاطمه علاقه‌بندی)، به ویراستاری دکتر مهرداد عباسی و همت انتشارات کرگدن - در نمایشگاه بین‌المللی قرآن؛ نشست هفتگی شهر کتاب، انتشار گفت‌وگوهای مطبوعاتی با مترجم و یازدهمین نشست انجمن مطالعات قرآنی... مؤید این امر است.

مضامین اصلی قرآن

- نویسنده: فضل الرحمان
- مترجم: فاطمه علاقه‌بندی
- انتشارات: کرگدن
- تعداد صفحات: ۲۵۶ صفحه
- قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

غربی است. نگاه فلسفی فضل الرحمان به او اجازه می‌دهد در فصل طبیعت تعبیر منحصر به فردی از مسأله قضا و قدر داشته باشد. او با اشاره به آیات متعدد در صد نفی مفهوم «جبر» و از پیش تعیین‌شدگی از واژه «تقدیر» است. به این معنا که هرآنچه در طبیعت خلق شده دارای استعداد یا قوانین محدود است. فضل الرحمان در فصل «نبوت و وحی» بشدت تحت تأثیر فارابی و ابن‌سیناست و نگاهی منتقدانه به نظریه راست‌گیشان سنتی دارد. نویسنده به اهمیت نقش پیامبر(ص) در فرآیند وحی، تأکید دارد. در بخش نبوت مباحث اعتقادی کتاب، با گزارش نظریات فضل الرحمان درباره وحی و نبوت به باور نویسنده درباره ماهیت عامل وحی نیز اشاره می‌شود.

نویسنده در بخش «معاد» به مبحث معاد جسمانی می‌پردازد و درباره ظاهری بودن یا صورت تمثیلی پاداش و عذاب آخرت اظهار نظر می‌کند. باور فضل الرحمان به بیداری وجدان اخلاقی انسان به او اجازه می‌دهد تا نگاهی متفاوت به مسأله شفاعت در این بخش ارائه دهد.

فصل آخر کتاب هم‌راه دو پیوست در قالب مباحث اجتماعی- حقوقی گزارش می‌شود. فضل الرحمان نسبت به دیگر اصلاح‌طلبان دینی به تاریخ‌دانی، توجه ویژه‌ای داشت و به مسأله حقوق زنان نگاه تاریخی دارد. او که معتقد است با اجتهاد براساس

برتری زیباشناختی قرآن و اعجاز زیبایی‌شناسانه آن، اهمیت عربی بودن زبان قرآن، فروش (گرویدن) مسلمانان اولیه به اسلام به جهت زیبایی زبان قرآن، اهمیت تلاوت و قرائت قرآن با صوت و لحن در فرهنگ عربی و غنی شدن شعر ترجمه این کتاب کوتاه و رمزگشایی از دشواری نبود. نوید کرمانی مطالب «خدا زیباست» را در این کتاب در نهایت اختصار و بدون ذکر ارجاع‌ها و استنادهای علمی نقل کرده است. به همین جهت فهم منظور نویسنده و انتقال پیام آن به مخاطب فارسی زبان، مستلزم مراجعه مکرر به کتاب مفصل او و رجوع به منابع و استنادهای آن بود. علاوه بر این اثر نوید کرمانی بسیار فاحش، ادبی و مملو از استعاره‌ها و اصطلاح‌ها و کنایه‌هایی بود که در ادبیات و فلسفه و فرهنگ آلمانی ریشه داشت و از این رو از تسلط او بر ادبیات آلمانی حکایت می‌کند. این هم یکی دیگر از دشواری‌های ترجمه بود و مترجمان تمام تلاش و ذوق ادبی خود را به کار بستند تا از ارزش ادبی متن اصلی نگاهند و آن را در ترجمه فارسی انعکاس دهند.

زبان به مثابه معجزه قرآن متن اصلی فرهنگ عربی

- نویسنده: نوید کرمانی
- مترجمان: ملیحه احسانی نیک
- ناشر: کرگدن
- تعداد صفحات: ۱۴۴ صفحه
- قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

داشت و بر زبان او جاری شده بود، و اساساً به جهت خواندنی بودن، قرآن نام گرفته بود. درک این نکته در فهم موارد بسیاری که در فرهنگ و سنت اسلامی پیرامون این متن اصیل شکل گرفته، مؤثر است. از جمله نظریه‌های رایج پیرامون

به جهت آشنایی با فضای الهیات مسیحی و نیز شناخت کلام و فرهنگ اسلامی به خوبی توانسته است تمایز میان دو نظام الهیاتی را درک کند و با بیانی گیرا پیش روی مخاطب اروپایی بگذارد. مخاطبی که نه با زبان عربی دم‌خور است و از فصاحت و بلاغت و قابلیت‌های این زبان خبر دارد و نه با فضای فرهنگی مسلمانان آشنایی دارد. او با مدعی گرفتن از ادبیات، فلسفه و هنر غربی که برای مخاطب اروپایی قابل درک است، تلاش کرده حس مسلمانان را نسبت به این متن اصیل توضیح دهد. کرمانی به خوبی روی نکته‌ای انگشت گذاشته که از دید بسیاری از مخاطبان اروپایی معقول‌مانده است. اینکه جایگاه قرآن در میان مسلمانان همانند جایگاه انجیل در میان مسیحیان نیست، بلکه بسیار فراتر از آن است و با جایگاه مسح علیه‌السلام برابری می‌کند. به عبارتی دیگر محمد صلی‌الله علیه وآله و سلم بر خلاف انبیای پیش از خود معجزه‌ای بر صدق دعوی خود نیاورد. نه بیماری را شفا داد و نه روی آب راه رفت. تنها معجزه‌ای که صدق گفتار او را تأیید می‌کرد، قرآن بود. کلامی که خاستگاهی الهی

گزارش‌های مشابه و از نظر تعداد قابل مقایسه با اسلام به ثبت نرسیده است.

از نظر مسلمانان، جذبه زیبایی‌شناختی برآمده از قرآن جزء سازنده سنت اعتقادی و هویت عربی آنهاست. این نوع تفسیر و فهم جمعی از جذبه زیبایی‌شناختی - نه خود تجربه زیبایی‌شناختی - همان وجه خاص جهان اسلام است. (ص ۲۷-۲۵)

از بلاغت قرآن تا گسترش اسلام

در نگاه اروپایی‌ها به تاریخ صدر اسلام، به عوامل اجتماعی و عقیدتی و از همه مهم‌تر تبلیغاتی نظامی در موفقیت محمد (ص) توجه شده است: آنان کاریزمای قوی یا فره پیامبر را ستوده و به پیام‌بربری او اشاره کرده‌اند. اما در منابع اسلامی تصویر دیگری ترسیم و گفته شده که پیروزی اسلام بیش از همه به سبب نفوذ زبانی قرآن، تأثیر ناپ‌زیبایی‌شناسانه تلاوت آن بوده است. تازه در اینجا، یعنی در کتاب‌های تاریخ و تراجم و کلام و در نگاه اکت به تاریخ رستگاری خودشان، است که جدال پیامبر با شاعران شکل و شمایل نزاع ادبی نیز پیدا می‌کند. مطابق منابع کهن، بسیاری از اعراب به دلیل زیبایی آن به اسلام گرویدند.

ویژگی خاص گزارش‌های مربوط به تغییر دین در صدر اسلام بویژه آن هنگام روشن می‌شود که نظایر آنها را در ادیان دیگر جست‌وجو کنیم. پدیده گرویدن به دین اسلام بر مبنای دلایل زیبایی‌شناسانه، در سده‌های متأخر بارها گزارش شده است، اما این امر در مسیحیت به ندرت یافت می‌شود. نه در انجیل و نه در هیچ جای دیگری،

المبع

مخاطب کتاب معجزه: قرآن متن اصلی فرهنگ عربی غیرمسلمانان و غیرعرب‌زبان‌ها هستند و نوید

کرمانی کوشیده تا با بهره‌گیری از ادبیات، هنر و فلسفه اروپایی و به بیانی دیگر ذخیره دانشی بشر، به سراغ منابع و متون اسلامی می‌رود و تلاش می‌کند با نگاهی نو و خوانشی نو از این منابع، رهاوردی برای مخاطبان امروزی به ارمغان آورد و فهم گفتمان دینی را در جامعه امروز اروپایی میسر کند. این نگاه نو در مهم‌ترین اثر کرمانی «خدا زیباست» جلوه ویژه‌ای دارد. او در این کتاب هم در مرز میان تجربه شخصی و تأملات الهیاتی حرکت می‌کند و می‌کوشد نشان دهد قرآن تنها متنی برای تفسیر فقهی یا تاریخی نیست، بلکه رخدادی زیباشناختی است؛ تجربه‌ای شنیداری و عاطفی که جان مخاطب را درمی‌نورد.

تمرکز بر ظرایف زبانی قرآنی

او در این کتاب مختصر کوشیده است جنبه‌هایی از قرآن، به عنوان متنی اصیل در فرهنگ عربی را پررنگ کند که پیش از آن کمتر مورد توجه مخاطب اروپایی و غیرآشنا به ظرایف زبانی قرآن بود. کرمانی

علوم بلاغی

ملیحه احسانی نیک

مترجم کتاب

نوید کرمانی، جستارنویس، ناشر و نویسنده خوش ذوق ایرانی، سال ۱۹۶۷ در زینگ آلمان غربی و در خانواده‌ای ایرانی چشم به جهان گشود. او در رشته‌های شرق‌شناسی، فلسفه و تئاتر پژوهی به ترتیب در دانشگاه‌های کلن، قاهره و بن تحصیل کرد و این دانش‌شدگان نایل‌بانگ» به عنوان توانمندتر کرد. توجه نوید کرمانی در آثار ادبی‌اش بر تجربه‌های انسان در موسیقی و جنبشیت و در آثار پژوهشی بر قرآن و عرفان اسلامی متمرکز است و تمامی این آثار به لطف ذوق ادبی و طبع شاعرانه‌اش، با استقبال مخاطبان بسیاری از طیف‌های گوناگون روبه‌رو شده است. او در ۲۰۱۵ موفق به دریافت جایزه صلح اتحادیه ناشران و کتابفروشان آلمان شد.

قرآن پژوهی با رویکرد متفاوت

نوید کرمانی در ۱۹۹۳ در دانشگاه بن و زیر نظر اشتفان ویلد و مونیکا